

TEISMO INTERVENCIJOS Į KOMERCINIUS SUTARTINIUS SANTYKIUS LEGITIMUMAS KLASIKINĖJE, SĄRYŠINGOJOJE IR SOCIALINĖJE SUTARČIŲ TEISĖS TEORIJOSE

Viktorija Budreckienė

*Mykolo Romerio universitetas, Lietuva
viktorija.budreckiene@gmail.com*

Santrauka

Straipsnio tikslas – išanalizuoti klasikinės, sąryšingosios ir socialinės sutarčių teisės teorijų būdingiausias nuostatas, ypač atkreipiant dėmesį į komerciniams santykiams taikytinas taisykles, legitimuojančias teismo intervenciją į verslo sutartinius santykius.

Metodologija - straipsnyje buvo naudojami teoriniai metodai (istorinis, lyginamasis, analizės ir sisteminis).

Rezultatai – straipsnyje aptariamos autorės pasirinktų sutarčių teisės teorijų fundamentaliosios nuostatos ir daroma išvada, kad, atsižvelgiant į atskirų sutarčių teisės teorijų skirtumus ir teorinio pagrindimo reikšmę teisinės sistemos funkcionavimo efektyvumui, būtina aiškiai suvokti šių teorijų esmę bei pasirinkti ir viešai įvardinti bent esmines gaires, kuriomis grindžiamas sutarčių laisvės principo ribojimas sutartiniuose komerciniuose santykiuose.

Tyrimo ribos – tyrime apsiribota klasikinės, sąryšingosios ir socialinės sutarčių teisės teorijų esminių ir būdingiausių nuostatų analize.

Praktinis pritaikomumas – tyrimo rezultatai gali būti pritaikomi įstatymų leidėjui, kuriančiam komercinius sutartinius santykius reglamentuojančias teisės normas, teismui, sprendžiančiam komercinį ginčą, taip pat verslo subjektams, vertinantiems iš jų sudarytų sutarčių kylančių teisminių ginčų galimas baigtis.

Originalumas/reikšmė – Lietuvos teisės moksle, autorės žiniomis, klasikinės, sąryšingosios ir socialinės sutarčių teisės teorijos ir jose numatytos teismo intervencijos į komercinius sutartinius santykius nuostatos nebuvo nuosekliai nagrinėtos. Sąlyginai nemažai dėmesio yra susilaukusi klasikinio sutarčių teisės laikotarpio fundamentali vertybė - sutarčių laisvės principas bei jo ribojimo klausimai, kuriuos atskirais aspektais analizavo J. Gumbis, G. Šulija, R. Lazauskaitė, S. Drazdauskas, A. Jakaitė, tačiau pačios klasikinės sutarčių teisės doktrinos šie mokslininkai nuosekliai neanalizavo. Paminėtini E. Klimo bei V. Jurgaičio ir D. Ambrasienės, S. Cirtautienės, A. Dambrauskaitės, S. Selelionytės - Drukteinienės, A. Tikniūtės tyrimai, kuriuose, nors ir negausiai, tačiau aptartos sąryšingoji ir socialinė sutarčių teisės teorijos.

Dėl šių priežasčių tyrimo tema yra nauja ir originali, bei, atsižvelgiant į komercinių santykių stabilumo ir teisminių ginčų rezultato nuspėjamumo verslo santykiuose reikšmę, galimai naudinga ir teisininkams praktikams bei verslininkams.

Raktiniai žodžiai: komerciniai sutartiniai santykiai, verslininkas, sutarčių teisės teorija, teismo intervencija.

Tyrimo rūšis: bendra apžvalga.

Įvadas

Neabejotina, kad teisinė sistema yra tam tikras socialinis reiškiny – visuomenės (jos atstovų) sąmoningos kūrybos rezultatas. Tam, kad būtų užtikrintas tinkamas šio reiškinio funkcionavimas, privaloma jį suprasti – t. y. išsiaiškinti fundamentalias vertybes bei pamatines idėjas, kuriomis buvo remiamasi kūrybos procese ir kuriomis privalu vadovautis, taikant teisės normas. „Teorijos apibrėžimai keitėsi bėgant amžiams ir atsižvelgiant į mokslinių tyrimų sritį, tačiau pačia bendriausia prasme mokslininkai sutinka, kad teorijos yra analitiniai įrankiai, skirti analizuojamam reiškiniui suprasti, paaiškinti ir jo raidai prognozuoti. Remdamiesi šia teorijos samprata, formuluokime teorijos tikslą – padėti orientuotis sudėtingame ir dažnai fragmentiškame teisiniame reguliavime. Be abejonės, tokia teorija būtų džiugiai sutikta ne tik teisės teoretikų, tačiau ir praktikų. Bet ar tokia teorija egzistuoja sutarčių teisėje?“ (Ambrasienė et al, 2013).

Tikriausiai kiekvienas sutarčių teisės specialistas sutiktų, kad, deja, negalime rasti universalios, visuotinai pripažintos sutarčių teisės teorijos, kurios fundamentalioms idėjoms pritartų visi visuomenės nariai. Kiekviena iš teorijų turi savo kritikų, galinčių daugiau ar mažiau pagrįstai paneigti bent dalį teorijos teiginių ar bent atskleisti neigiamus tokios teorijos taikymo aspektus. Tačiau universalios sutarčių teisės teorijos egzistavimas, matyt, ir nėra galimas jau vien dėl tos priežasties, kad sutartiniai santykiai yra socialiniai santykiai – t. y. santykiai tarp asmenų, turinčių skirtingas vertybes bei siekiančių skirtingų tikslų. Tokie asmenys, taikydami teisę, dažniausiai remsis skirtingais, net nesuderinamais argumentais.

Sutarčių teisės doktrinoje išplėtotos įvairios sutarčių teisės teorijos ir dažnai net jų nuostatos iš dalies sutampa. Tačiau neabejotina, kad skirtingais poliais galima laikyti klasikinę sutarčių teisės teoriją, kurioje dominuoja sutarčių laisvė, ir socialinę, kurioje vyrauja silpnosios sutarties šalies apsaugą garantuojančios nuostatos. Kartu paminėtina ir sąlyginai jauna sąryšingoji sutarčių teisės teorija, susilaukusi nemažai mokslo atstovų dėmesio. Dėl ribotos šio straipsnio apimties autorė pasirinko nagrinėti minėtas tris teorijas.

Komercinė sutarčių teisė plėtojosi kaip civilinės teisės dalis ir jai, autorės žiniomis, istoriškai nebuvo kuriamos atskiros sutarčių teisės teorijos, nors neabejotina, kad komerciniai santykiai turi reikšmingų požymių, skiriančių juos nuo kito tipo sutartinių santykių. Šiame straipsnyje bus analizuojamos reikšmingos klasikinės, sąryšingosios ir socialinės sutarčių teisės teorijų nuostatos, ypač atkreipiant dėmesį į komerciniams santykiams taikomas taisykles.

1. Klasikinė sutarčių teisės teorija

Klasikinės sutarčių teisės klestėjimo laikotarpiu laikoma XIX a. pirmoji pusė. H. G. Beale pastebi, kad šiuo laikotarpiu daugelis filosofų, ekonomistų ir teisėjų sutarčių laisvę laikė tikslu savaime. Filosofškai ši idėja buvo grindžiama sutarties „valios teorija“, o ekonomikos požiūriu – *laissez faire* liberalizmu (Beale, 2004). Fundamentalia sutarčių teisės idėja laikytas ir sutarties šventumas (Atiyah, 1995) - reikalavimas griežtai laikytis sudarytų sutarčių nuostatų.

Klasikinė sutarčių teisės doktrina konceptualiai grįsta asmens (sutarties šalies) savarankiškumo idėja. Kaip nurodo A. Rosenberg, ši teorija sutarties sudarymo procesu laikė atskirų individų, turinčių atskirus interesus, tam tikrą bendro sutarimo tašką, kiekvienam iš jų realizuojant savo valią. Klasikinėje doktrinoje sutarties šalimi laikytas teorinis ekonomiškai savarankiškas asmuo, sutartį sudarantis vedamas savo asmeninio intereso, kuris nepriklauso nuo socialinio konteksto¹ (Rosenberg, 2013). Tad buvo preziumuota, kad sutarties šalių derybinė galia yra lygiavertė, o silpnosios sutarties šalies samprata bei tokiai šaliai taikomos jos teisių ir teisėtų interesų apsaugą užtikrinančios teisės normos nebuvo išplėtotos. Tuo pačiu sutarties šalis neprivalėjo domėtis kitos sandorio šalies patirtimi, žiniomis ir jos tikslais.

Pasak A. Rosenberg, būdamas ekonomiškai savarankiškas (t. y. galintis patenkinti savo poreikius be visuomenės pagalbos), asmuo geriausiai žinojo savo interesus, o tokia koncepcija vadinta galėjimo patenkinti savo poreikius (angl. *self sufficiency*) doktrina. Ji yra glaustai susijusi su idėja, kad asmens interesui prieštarauja visuomenės poreikiai, todėl pati visuomenė laikyta grėsme šių poreikių realizavimui, tad sutarčių teisė iš dalies buvo konstruojama remiantis griežtu privatinės ir viešosios teisės ideologijų atskyrimu, pirmąją laikant sritimi, kurioje dominuoja laisvas ekonominių tikslų siekimas. Pasak šio autoriaus, tokia koncepcija sustiprino bei palaikė ir savireguliuojančios rinkos sampratą – tokią, kurios veikime valstybė nedalyvauja (Rosenberg, 2013). Tai reiškė, kad patys rinkos dalyviai kūrė jų sutartinius santykius reglamentuojančias taisykles, tuo tarpu valstybės tikslas buvo užtikrinti tinkamą šių taisyklių veikimą.

P. S. Atiyah pabrėžia, kad, suklestėjus klasikinio laikotarpio idėjoms - atsisakius paternalizmo ir išigalint *laissez-faire*, išvyravo mąstymas, kad sutarčių teisės normos yra skirtos tam, kad būtų užtikrintas privačių susitarimų įgyvendinimas ir priverstinis vykdymas, o, kaip minėta, valdžios įsikišimas į šiuos santykius turėjo būti minimalus. Teisėjai iš esmės nevertindavo sutarčių pagrindu atsirandančių teisinių rezultatų teisingumo ir jų suderinamumo su viešuoju interesu. Nors, kaip atkreipia dėmesį šis autorius, būtų neteisinga teigti, kad to laikmečio teisėjams nerūpėjo teisingumas ar viešasis interesas. Priešingai – teisingumu ir viešuoju interesu laikytas būtent sutarties pagrindu kylančių įsipareigojimų vykdymas, tiksliai laikantis sutarties nuostatų (Atiyah,

¹ Tokia nepriklausomybės prezumpcija vėliau buvo kritikuojama, nes subjektas buvo laikomas galinčiu patenkinti savo poreikius, nepriklausomai nuo visuomenės. Šis subjekto nepriklausomybės akcentavimas buvo vėliau kritiku neigiamas, keliant klausimą, kaip apskritai autonomiškas, visiškai už save atsakingas individas gali susiformuoti ne visuomenėje. Vis dėlto, tokia subjekto samprata klasikiniu sutarčių teisės laikotarpiu buvo realybė (Rosenberg, 2013).

1995). Todėl iš sutarčių kylančių ginčų sprendimo procesu laikytas ne šių normų taikymas šalių santykiui, o tiesiog pačių šalių sukurtų santykių nustatymas pagal šias normas. Išimtimis (t. y. normomis, kurių turinys jokiais atvejais nepriklausė nuo šalių valios) buvo asmenų veiksnumą ar imperatyvioms normoms prieštaraujančių sandorių neteisėtumą reglamentuojančios nuostatos (Atiyah, 1995). Minėta išimtis – asmens subjektiškumą reglamentuojančios nuostatos - taip pat atspindi tą pačią asmens savarankiškumo ir nepriklausomumo koncepciją – asmens laisvos valios reikšmę sutarties sudarymo ir jos turinio (taip pat vykdymo) nustatymui. Teisė turėjo užtikrinti, kad sandoriai būtų sudaromi tik tokių asmenų, kurie galėjo laisvai išreikšti savo valią.

Kitu itin svarbiu klasikinės sutarčių teisės teorijos aspektu P. S. Atiyah laiko griežtą sutarties sudarymo ir sutarties vykdymo etapų atskyrimą. Šioje doktrinoje ypatingas dėmesys skirtas sutarties sudarymo momentui. Ieškovas, įrodęs sutarties sudarymo ir pažeidimo faktą, neprivalėjo įrodinėti patirtų nuostolių, nes jo prarasti lūkesčiai buvo ginami remiantis tuo faktu, kad dėl sudarytos sutarties jis tikėjosi uždirbti tam tikrą pelną, kontrahentui įvykdžius savo įsipareigojimus. Nuostoliai jam buvo priteisiami (Atiyah, 1995). Analizuodamas minėtą požymį, A. Rosenberg net nurodo, kad sutarties sudarymo momentas buvo laikomas reikšmingiausiu įvykiu, o šalių teisių ir pareigų turinys buvo atskleidžiamas izoliuotai – visiškai neatsižvelgiant į susiformavusį santykį (ryšį). Tiek šalių teisė pasirinkti, tiek laisva valia sudarytos sutarties pagrindu kylantys įsipareigojimai buvo beveik absoliutūs – nekvestionuojami, tuo tarpu galimybė pritaikyti sutartį pasikeitusioms aplinkybėms buvo minimali (Rosenberg, 2013). Tai reiškė, kad sudarydamos sutartį šalys privalėjo identifikuoti tokių pokyčių tikėtinumą ir aptarti jų teines pasekmes sutartyje, o to nepadariusios, prisiėmė riziką, kad jų teisiniai santykiai bus vertinami izoliuotai tik pagal sudarytos sutarties turinį, t. y. tas nuostatas, kurios buvo šalių sutartos, sutarties sudarymo momentu.

Remiantis B. Lurger, XIX amžiui būdinga sutarčių teisės teorija prarado savo grynąjį pavidalą XX amžiuje, atsiradus „socialinėms apsauginėms“ (angl. *socially protective*) nuostatoms, skirtoms silpnosios sutarties šalies apsaugai. Nors liberaliosios koncepcijos šalininkai priešinosi tokios apsaugos plitimui, teigdami, kad tokios normos turi būti laikomos tik reta išimtimi iš bendrosios taisyklės, silpnosios sutarties šalies apsauga pasiekė tokias dimensijas, kad ji nebegalėjo būti laikoma tik reta išimtimi iš bendrosios taisyklės (Lurger, 2005)¹. Vis dėlto, nuo 1980 m. P. S. Atiyah pastebi klasikinio laikotarpio idėjų, didesne ar mažesne dalimi praradusių savo dominuojančią padėtį XX a. pradžioje bei viduryje, svarbos sugrįžimą, atgaivinant laisvo pasirinkimo idėją bei vis labiau tikint ekonominėmis laisvos rinkos idėjomis ir net teisės ir ekonomikos principų sąsajomis (pastaroji ypač būdinga Jungtinių Amerikos Valstijų teisei). Šie procesai nulėmė pakartotinį susidomėjimą koncepcijomis, visam amžiui praradusiomis savo reikšmę. P. S. Atiyah pažymi, kad tam įtakos turėjo pasikeitimai politinėje aplinkoje, sugražinus didesnę pasitikėjimą asmens gebėjimais bei pamažu blėstant idėjai, kad valdžia ir jos biurokratinis aparatas gali užtikrinti teisingą sutartinio santykio rezultata. Sugrįžta ir prie didesnės konkurencijos skatinimo, naudą skiriant

¹ Šie pokyčiai aptariami šio straipsnio dalyje Nr. 3.

tiems, kas sėkmingai veikia rinkoje, o ne tiems, kam to padaryti nepavyksta. Sutarčių laisvė tokiu atveju ir užtikrina asmenų, galinčių sėkmingai panaudoti savo sugebėjimus ir išteklius, kad gautų pelną, veikimo prielaidas (Atiyah, 1995).

Kaip minėta, P. S. Atiyah atkreipia dėmesį, kad pasikeitimai įvyko ne tik politinėse vertybėse, tačiau ir ekonomikos bei teisės ryšio sampratoje. Vėl sugrįžta prie mąstymo, kad sutarčių laisvės principas yra rinkos efektyvumo pagrindas, o laisvas vartotojų pasirinkimas padiktuos verslui rinkos poreikius. Sutarčių laisvės veikimo sfera vėl gerokai išplėsta. Ekonomistai pripažįsta, jog įstatymų leidžiamosios valdžios intervencija į sutarčių laisvės principo veikimo sritį dažnai lemia ypatingą neefektyvumą, kuri net vadina katastrofišku. Be ekonominio neefektyvumo, toks įsikišimas, manoma, gali neigiamai paveikti padėti ir tų, kurių teisių apsaugai jis dažnai būna skiriamas. Ekonomistai atkreipia dėmesį, kad dažnai intervencija į sutartinius santykius nulemia ne ką kita, o objekto kainos pakėlimą (t. y. pabloginus pardavėjui ar paslaugų teikėjui sąlygas, jis šią naštą dažniausiai perkelia pirkėjui ar paslaugų gavėjui). Praktikoje tampa neįmanoma kontroliuoti tokias neigiamas pasekmes, nes įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ar teisminės valdžios poveikis objekto kainai dažniausiai yra itin nepageidaujamas ir retai pateisinamas. Paradoksalu, bet tikėtina, kad dažnas vartotojas nemanytų, jog tam tikrų jo teisių apsauga yra verta kainos pakėlimo ir galimai sąmoningai rinktųsi pigesnę objektą, o ne tokią palankią teisinę aplinką (Atiyah, 1995).

Kaip ir klasikiniu sutarčių laisvės laikotarpiu, taip ir šių dienų sutarčių teisės teorijoje išsakoma nuomonė, kad pusiausvyros tarp ikisutartinio ar sutartinio santykio šalių derybinės galios nebuvimas ir jo rezultatas – neteisingos (jei galima taip pavadinti) sutarties nuostatos ar jų taikymo pasekmės, nėra ar neturėtų būti sutarčių teisės nuostatomis sprendžiamas klausimas. Ši problema, P. S. Atiyah įvardijama pavojingu įsikišimo į privačius sutartinius santykius pateisinimu. Šio autoriaus nuomone, užtikrinant tinkamą konkurencinę aplinką efektyvioje rinkoje, nelygiavertė derybinė padėtis turėtų būti nedidele problema, nes silpnoji sandorio šalis, dažniausiai – vartotojas, visada turi galimybę sudaryti sutartį su kitu asmeniu. Jei asmuo negali derėtis dėl prekių kainos tinklinės mažmeninės prekybos parduotuvėje, jis visuomet gali tiesiog pirkti tas pačias ar analogiškas prekes kitoje parduotuvėje – nepriklausančiam tam tinklui. Tuo tarpu, jei rinka yra monopolizuota, valstybė privalo užtikrinti konkurencijos nuostatų numatymą ir efektyvų veikimą. Tačiau tokios priemonės nėra priskirtinos sutarčių teisės reguliavimo sričiai. Todėl lygiavertės derybinės padėties apsauga grindžiama intervencija yra nepateisinama laisvų derybų metu sudarytų sutarčių atvejais, o dėl efektyvaus rinkos funkcionavimo poreikio asmenys, esantys geresnėje derybinėje padėtyje, turi turėti galimybę ją panaudoti, jei jie rinkoje tiekia tokį objektą, kurio kiti rinkos žaidėjai pasiūlyti neturi galimybės. Ir nors nepaneigiama, kad silpnieji rinkos dalyviai turi teisę į tam tikrą socialinę apsaugą, ypač – finansinę paramą, tokia apsauga ir parama turi būti suteikiama tiesiogiai, o ne redistribuciniais tikslais naudojant sutarčių teisę (Atiyah, 1995). Pakankamai pagrįstu atrodo argumentas, kad tais atvejais, kai asmuo teikia paslaugas ar parduoda prekes, kurios nėra gyvybiškai svarbios, ir tokios paslaugos ar prekės yra vienetinės/išskirtinės, šis asmuo turi teisėtą pagrindą naudotis savo geresne derybine galia ir reikalauti sutikti su jam palankesnėmis

sutarčių sąlygomis, jei tik jos atitinka imperatyvias įstatymo normas. Priešingas reglamentavimas neigtų asmens iniciatyvą kurti išskirtinius civilinių teisių objektus ir ginti tokių išskirtinumą teisinėmis priemonėmis. Juolab tai turi būti taikoma objekto kainai.

Tad, remiantis klasikiniu sutarčių teisės laikotarpiu vyravusiomis idėjomis, teismo intervencija į sutartinius santykius turėtų būti ribojama. Remiantis šia doktrina, išskyrus itin retas išimtis, teismui nesuteikta teisė keisti sutartinių santykių turinį, pavyzdžiui, keisti sutartį ar ją nutraukti dėl esminės šalių teisių bei įsipareigojimų nelygybės, taip pat mažinti sutartimi sulgytų netesybų dydį. Šių taisyklių taikymas komerciniuose santykiuose – dar aiškesnis ir paprastesnis, nes verslininkai laikomi informuotais ir patirtį turinčiais subjektais, galinčiais ir net privalančiais tinkamai įvertinti prisiimamų įsipareigojimų apimtį bei neigiamas jų nevykdymo pasekmes. Atsižvelgiant į komerciniams santykiams būdingą poreikį užtikrinti kuo didesnę sutartinių santykių stabilumą bei galimybę prognozuoti galimų ginčų rezultatus, teismo intervencija į verslininkų sutartinius santykius pateisinama pripažįstama ribotais atvejais.

1. Sąryšingoji¹ sutarčių teisės teorija

Kaip minėta, įvairūs pokyčiai visuomenės sąmonėje bei klasikinio sutarčių teisės laikotarpio idėjų kritika nulėmė, kad šios doktrinos dominavimas silpnėjo. Ir, nors autorių pabrėžiamas tam tikras šių vertybių atgimimas, negalima neigti, jog moderniaisiais sutarčių teisės laikais sutarčių teisės nuostatos įgijo kitą prasmę. „Europoje (pvz., Prancūzijoje, Vokietijoje) jau kurį laiką pastebimos tendencijos labiau atsižvelgti į sutarties subjektyviają pusę, apibūdinamą tokiais požymiais kaip šalių pasitikėjimas, lūkesčiai, priklausomybė. Nustojama vertinti sutartį tik kaip „šaltą“ ir automatišką instrumentą (kainos mokėjimas už sutartą įvykdymą), siekiama atsižvelgti į sutartimi sukurtą socialinę realybę <...> Šis poslinkis nuo objektyvizmo prie subjektyvizmo pastebimas Europos šalių teisėje, ypač ryškus ir Amerikoje, kur XX a. septintojo dešimtmečio viduryje profesoriai Ianas R. Macneilas ir Stewartas Macauly suformulavo ir empiriškai pagrindė sutarties–santykio teoriją (relational contract theory). Ianas Macneilas, išskirdamas vienkartinio įvykdymo sutartis ir tęstinio įvykdymo sutartis, teigia, kad pastarosioms būdingi stiprūs ryšiai, susiklostantys tarp šalių, kurios sutarties gyvavimo metu susipažįsta, bendrauja, bendradarbiauja <...> Kiti autoriai teigia, kad apskritai kiekvienoje sutartyje (tiek, kiek ji sukuria prievolę, t. y. tam tikrus ryšius) reikėtų išvelgti sutartinį santykį ir tuo požiūriu reikalauti iš šalies bent minimalaus tarpusavio bendradarbiavimo <...>“ (Ambrasienė et al, 2013).

¹ Angliškos sąvokos „relational“ vertimas „sąryšingumo“ arba „sąryšingoji“ sutarčių teisė yra vartojamas remiantis E. Klimo ir V. Jurgaičio publikacija: Klimas, E.; Jurgaitis, V. 2011. Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje. *Socialinių mokslų studijos*, 3(1): 329-346.

Tad I. R. Macneil analizuoja chrestomatinę sutarčių teisės diskursą tarp stabilumo ir pokyčių poreikių (Macneil, 1977-1978). Sąryšingumo sutarčių teisės teorija yra grindžiama idėja, kad egzistuoja skirtingi sutarčių tipai – vienkartinio vykdymo, pasižyminčios diskretiškumu, ir tęstinio vykdymo/ilgalaikės, pasižyminčios susiformuojančiais ryšiais tarp šalių. Lietuvos doktrinoje šios dvi sąvokos dar verčiamos kaip „<...> šalių autonomiškumo sutartys (angl. *discrete contracts*), pasižyminčios trumpu įvykdymo terminu, ribotu asmeniniu dalyvavimu, tikslu šalių įsipareigojimų matuojamumu, minimaliu šalių bendradarbiavimu įgyvendinant sutartį. Antrosios rūšies – šalių sąryšingumo (angl. *relational contracts*) sutartys pasižymi priešingomis savybėmis dėl šių sutarčių kai kurių tęstinio vykdymo aspektų, t. y. integralumo ir santykių išsaugojimo svarba; bendradarbiavimo, sprendžiant ginčus, svarba; vadovavimasis teisingumo ir kitais principais. Būtent šalių sąryšingumo sutarčių išskyrimas padėjo atskleisti, kad tokio pobūdžio sutartys yra specifinės ir joms yra taikomi specifiniai principai, pradėta akcentuoti pareigos bendradarbiauti principo reikšmė“ (Klimas ir Jurgaitis, 2011).

Kaip nurodo P. Gudel, sutarties šalių bendradarbiavimo/kooperavimosi reikalavimas yra vienas iš esminių sąryšingumo sutarčių teisės teorijos reikalavimų ir centrinis požymis. Remiantis šia teorija, sutarčių teisės normomis siekiama šalių tarpusavio susitarimais ir kompromisais grindžiamo įsipareigojimų vykdymo bei naudojimosi teisėmis, todėl pabrėžiama nauda nuostatų, reikalaujančių bet kurią ginčą pirmiausia mėginti šalims išspręsti tarpusavyje, nes taip stengiamasi išsaugoti socialinę taiką – sudaryti galimybę šalims išspręsti ginčą pasiekiant kompromisą (Gudel, 1998). Pagal J. M. Feinman, esminės sąryšingosios sutarčių teisės doktrinos teiginys – idėja, kad sutarties pagrindas yra jos šalių bendradarbiavimu ir kooperavimosi pagrįstas elgesys, bei teiginys, kad sutartys, kurioms būdingi sutarties galiojimo metu susiformavę intensyvūs tarpusavio ryšiai, yra dominuojančios rinkoje. Sutarties nuostatų turinys nustatomas pagal sąryšingąjį metodą – įsipareigojimai kyla ne tik sutarties normų pagrindu. Toks mąstymas skiriasi nuo klasikinę sutarčių teisei būdingos idėjos, kad šalių nesaisto neaparti įsipareigojimai, bei neklasikinės idėjos, kad asmeninį interesą (angl. *self interest*) riboja tik papročiai ir teisinis reguliavimas (Feinman, 2004). Tad teisėjas, sprendžiantis tinkamo sutarties pagrindu kilusių įsipareigojimų vykdymo klausimą, vertins daugybę elementų, o sudarytos sutarties tekstas bus tik vienas iš jų.

Reikia pritarti P. Gudel, teigiančiam, kad pusiausvyros tarp tikrosios sutarties šalies valios nustatymo ir sutarties turinio keitimo paieškos visada buvo sudėtingas procesas. Sąryšingumo sutarčių teisės teorija grindžiama idėja, kad šalių tikroji valia nėra paprastas ir nekintamas reiškinys ir kad pačios šalys nuolat dalyvauja sutarties turinio keitime, kartu neabejotinai keičiantis ir jų valiai. Tuo tarpu mąstymas, kad tikroji šalių valia nustatoma tik pagal sutarties sudarymo momentą, yra nepriimtinas, nes taip ignoruojama išsiplėtojusio santykio realybė (Gudel, 1998). Sąryšingumo sutarčių teisės teorijoje keliamas klausimas, kas yra sutartinių įsipareigojimų šaltinis, t. y., ar galima teigti, kad vien tik šalių valia sutarties sudarymo metu yra pagrindas, kuriuo remiantis teigiame, kad sutarties nuostatų privaloma laikytis? Atsakydamas į šį klausimą, minėtas autorius nurodo, kad tęstinio vykdymo sutarčių galiojimo metu jų

pagrindu kylančių įsipareigojimų turinys keičiasi ir jis ne visada gali būti nustatytas vien tik iš šalių valios sutarties sudarymo metu. Toks turinys turi būti nustatomas, vadovaujantis kartu ir kitais faktoriais – ne tik šalių sutartimi aptartomis ar numanomomis (angl. *implied*) normomis. Sąryšingumo sutarčių teisės teorijoje nutolstama nuo itin svarbios pažado teorijos ir akcentuojama, kad lūkesčiai kyla ir remiantis šalių bendradarbiavimu – t. y. besitęsiančiais santykiais. Šalių santykius reguliuoja ne tik jų sutartis, tačiau ir papročiai, tradicijos ir kitos išorinės aplinkybės (Gudel, 1998). Tokia samprata kategoriškai skiriasi nuo klasikiniam sutarčių teisės laikotarpiui būdingo griežto atomizmo, t. y. idėjos, kurią be daugelio kitų anksčiau šiame straipsnyje aptartų ypatybių iliustruoja ir tai, kad sutarties šalys neturėjo domėtis kitos šalies tikslais ar vertybėmis, kuriomis ji vadovaujasi. Tarpusavio priklausomybė egzistavo tik tarp to, ką vieną šalis perduoda, o kita priima, nepripažįstant moralinės jos pusės (Rosenberg, 2013). Tuo tarpu, remiantis sąryšingosios sutarčių teisės teorijos idėjomis, ilgalaikis šalių bendradarbiavimas sukuria tam tikrą jų priklausomybę vienai nuo kitos ir šis aspektas svarbus ne tik griežto sutarties sąlygų laikymosi kontekste. Pavyzdžiui, planuojant vienašališkai pakeisti sutarties vykdymo eigą, pagal šią teoriją, egzistuoja pareiga atsižvelgti į kitos sutarties šalies interesus – dėl tokių pokyčių galimai patiriamas neigiamas pasekmes, net jei tokiu vienašaliu pakeitimu sutarties nuostatos nebūtų pažeistos.

Valios klausimas sąryšingumo sutarčių teisės teorijoje taip pat sprendžiamas kitaip nei klasikinėje sutarčių teisės doktrinoje – pripažįstama, kad, jei šalis sutiko būti susaistyta sutartiniais santykiais su kontrahentu, ji sutiko būti susaistyta ir per tam tikrą sutarties galiojimo laiką susiformavusių bendradarbiavimo taisyklių, net jei jos ir neatitinka tos sutarties šalies valios (sutikimo), kuri egzistavo sutarties sudarymo metu (Gudel, 1998). Tuo tarpu klasikinio laikotarpio sutarčių teisės doktrinoje, atsižvelgiant į esminę sutarties sudarymo momento reikšmę, įsipareigojimų turinys buvo nustatomas išimtinai pagal sutarties sudarymo metu susiformavusią ir išreikštą asmens valią.

Tačiau ir patys sąryšingumo sutarčių teisės doktrinos šalininkai nėra vieningos nuomonės. Šios teorijos atstovams save priskiriantis R. E. Scott, analizuodamas sutarties interpretavimo metodikas, iškėlė klausimą, ar teisė turėtų užpildyti sutarties spragas be šalių valios ir, jei taip, koku išėjties tašku remiantis tai turėtų būti daroma. Šis autorius vis dėlto palaikė formalistinio sutarčių interpretavimo modelio taikymą, t. y. metodą, remdamiesi kuriuo teismai turėtų tiesiog pažodžiui vertinti nedviprasmiškas sutarties nuostatas, o turiningąjį (funkcinį) interpretavimą taikyti tik tais atvejais, kai sutartyje yra palikti šalių signalai, t. y. valia ir sutikimas tokiam teismo agresyvesniam įsikišimui. Tai reiškia, kad šalys, jau sudarydamos sutartį, numato teisę teismui interpretuoti jos sąlygas remiantis ne tik pažodiniu jos tekstu, atsižvelgiant į šalių nurodytas aplinkybes (jų pokyčius). Tokį pasirinkimą R. E. Scott grindė argumentu, kad šis interpretavimo mechanizmas realiausiai gali didinti sutartinių santykių vertę. Tokią išvadą jis darė remdamasis empirinės analizės rezultatais, rodžiusiais, kad praktikoje sutartys dažniau yra sudaromos kompetentingų šalių, nei ginčus sprendžia tuo konkrečiu klausimu

kompetentingi teisėjai¹ (Scott, 2000). Kaip siūloma teorijoje, tais atvejais, kai teisės sistema neužtikrina tinkamo kompleksiškos ekonominės realybės reglamentavimo, geresnis instrumentinis sprendimas - numatyti teismams interpretavimo ribojimus, kylančius iš formalistinės sutarčių interpretavimo metodikos: pažodžiui aiškinti bent išoriškai nedviprasmiškas sutarčių nuostatas. Tai ne tik apsaugotų ir užtikrintų tokio pažodinio aiškinimo naudą, tačiau ir sumažintų bylinėjimosi kaštus (pastaroji išvada R. E. Scott daroma remiantis didėjančiu standartinių sutarčių ir nuostatų gausėjimu) (Scott, 2000).

Atsižvelgiant į tai, kad tiek neoklasikinė sutarčių teisės teorija, tiek sąryšingoji koncepcija yra atsakas į doktrinoje akcentuojamus klasikinės sutarčių teisės trūkumus, šių teorijų tarpusavio santykis taip pat yra svarbus klausimas. Pavyzdžiui, J. M. Feinman nuomone, vieno iš sąryšingosios sutarčių teisės teorijos autorių I. R. Macneil atliktas ilgalaikių sutarčių išskyrimas į atskirą kategoriją, kurios tinkamam funkcionavimui reikalingas kiek kitoks reglamentavimas, galėtų būti itin reikšmingas neoklasikinei sutarčių teisei. Tuo tarpu, jei neoklasikinės sutarčių teisės teorijos šalininkai pripažįsta, kad tos pačios teisės normos gali būti taikomos nevienodai dėl skirtingų faktinių aplinkybių, sąryšingosios sutarčių teisės doktrinai būdingas vertinimas iš visai kitos perspektyvos – bendrosios sutarčių teisės normos atkreipia mūsų dėmesį į svarbius santykio elementus ir į susiformavusius ryšius tarp šalių. Ypatingas dėmesys skiriamas bendram kontekstui. Tad akivaizdu, kad šia teorija pagrįstas reglamentavimas būtų itin nekonkretus – bendro pobūdžio, suteikiantis galimybę vėliau atsižvelgti į visas tuo konkrečiu metu aktualias aplinkybes. Nors faktų reikšmė santykio įvertinimui būtų itin didelė, jie nebūtinai nulemtų sprendimą. Juolab, kad svarbiomis laikomos net visuomenėje vyraujančios vertybės, nors jos ne visada atspindimos konkrečiame sutartiniame santykiyje. Be to, svarbūs ir atitinkamai visuomenės daliai, kuriai priklauso sutarties šalys, papročiai (Feinman, 2000). Tad akivaizdu, kad net ir pačios sutarties šalys negalėtų būti visiškai tikros dėl aplinkybių, kurias vertintų teismas, spręsdamas iš sutartinių santykių kilusį ginčą, ir tokių aplinkybių parinkimas net ne visada atitiktų šalių valią. Kita vertus, pasak J. M. Feinman, jei sąryšingumo teorija laikoma reakcija į neoklasikinę sutarčių teisės doktriną, kooperavimas yra tiesiog atsakas į neoklasikinės teorijos išlaikytą asmeninio intereso idėją. Šio autoriaus nuomone, sąryšingoji sutarčių teisės doktrina yra alternatyva neoklasikinei sutarčių teisės doktrinai, tačiau jis pripažįsta, kad ji yra dar bendresnio pobūdžio ir dar labiau fragmentuota nei pastaroji. Remiantis neoklasikiniu požiūriu, akcentuojama valios autonomija ir naudojantis šia autonomija prisiimta atsakomybė – t. y. asmuo yra įpareigotas tik tiek, kiek sutiko būti įpareigotas ir atsakingas sudarydamas sutartį. Dėmesys sukonzentruojamas į sutarties sudarymo momentą, sukuriant įsipareigojimus. Sutarties tekstas naudojamas, kad būtų išsiaiškinta tikroji sutarties šalių valia ir jų teisėti lūkesčiai, o kontekstas yra aktualus tiek, kiek padeda atskleisti sutarties sąlygų turinį. Tuo tarpu sąryšingosios sutarčių teisės doktrinos atstovai akcentuoja asmenų tarpusavio priklausomybę socialiniuose ir ekonominiuose santykiuose. Todėl

¹ Tikėtina, kad tai yra labiausiai būdinga komercinių sutartinių santykių vertinimo atvejais.

akcentuojamas pasitikėjimo, abipusio atsakingumo ir ryšio būtinumas bei nauda. Nors ne visi šie elementai turėtų būti teisiškai privalomi, jų pripažinimas, tikėtina, praplėstų sutartinių įsipareigojimų turinį (Feinman, 2000).

Vis dėlto, I. R. Macneil nuomone, neoklasikinė sutarčių teisė, nors ir grindžiama klasikinio modelio diskretiškumu, yra labiau pritaikyta sąryšingosioms – sudėtingesnėms bei ilgesnio termino sutartims, kurioms būtina tam tikra lankstumo ateityje galimybė. Šis lankstumas gali būti užtikrinamas tiek planavimu ir detalizavimu sutartyse, tiek sąmoningai paliekant neaptartus klausimus. Tai savo esme nebūdinga klasikinėje teorijoje akcentuojamam prezentavimui – kuo tikslesniam sutarties šalių valios nustatymui. Tad, kaip teigia šis autorius, kažkur sutartinių santykių sudėtingėjimo ir ilgėjimo procese, pastangos įvykstančius pokyčius įstatyti į autentiškosios (pradinės) šalių valios rėmus tampa per sunkios ir nevertos tų didelių pastangų, kurių tokiam dirbtiniam pritaikymui reikia. Tokiu būdu sutarčių teisė atsisako neoklasikiniam modeliui būdingų savybių, o naujoji sistema yra konstruojama remiantis idėjomis, kad diskretiškumas ir prezentavimas yra tik du iš daugelio svarbių faktorių, į kuriuos atsižvelgiama ginčo atveju nustatant sutarties turinį (Macneil, 1977-1978).

Remiantis sąryšingosios sutarčių teisės teorijos esminėmis nuostatomis, teismo intervencijos legitimumas priklausytų nuo daugelio aplinkybių, o vertinimas pirmiausia prasidėtų nustatymu, kokio tipo sutartis sudaryta. Vienkartinio vykdymo sutarčių atvejais teismo galimybė keisti sutartinių santykių turinį (nukrypti nuo sudarytos sutarties teksto) būtų labiau ribojama nei tęstinio vykdymo sutarčių. Tačiau ginčiuose, kylančiuose dėl pastarojo tipo sutarčių, teismui pripažįstama teisė nekonzentruoti dėmesio į sutarties tekstą, tuo tarpu būtų akcentuojama viso konteksto reikšmė. Ilgalaikiuose verslo santykiuose ypatingai didelę reikšmę įgyja sutarties šalių tinkamas bendradarbiavimo ir kooperavimosi pareigos vykdymas, reiškiantis poreikį atsižvelgti ne tik į savo, tačiau ir į kitos sutarties šalies interesus.

2. Socialinė sutarčių teisės doktrina

Komerciniai teisiniai santykiai, būdami viena iš socialinių santykių rūšių, negali būti visiškai atriboti nuo socialinių vertybių. Kaip minėta, šių idėjų poveikis didėjo išryškėjus klasikinio laikotarpio sutarčių teisės doktrinos trūkumams. Th. Wilhelmsson pastebi, kad pokyčiai sutarčių teisėje (intensyvėjanti iniciatyva riboti sutarčių laisvę ir teismo intervencijos į sutartinius santykius skatinimas) dažnai aiškinami gerovės valstybės (angl. *Welfare state*) kontekste, o pati socialinė sutarčių teisė dažnai laikoma tokios gerovės valstybės sutarčių teisės sistema. Nors šis autorius pripažįsta, kad tokios gerovės valstybės sąvoka ir samprata yra pakankamai abstrakčios ir nekonkrečios, jis neabejoja, kad vienu pagrindiniu jos požymiu yra intervencija į rinkos veiksmus (angl. *market forces*), siekiant redistribucinių socialinių tikslų. Gerovės valstybės koncepcija neatsiejama nuo nuolatinės paieškos pusiausvyros tarp orientavimosi į rinkos efektyvumą bei solidarumu grindžiamos intervencijos (Wilhelmsson, 1995).

Atsižvelgdamas į tai, kad vienu pagrindiniu gerovės valstybės tikslu galima laikyti piliečių teisių apsaugą, jos sutarčių teisės esminiu elementu Th. Wilhelmsson pripažįsta silpnosios sutarties šalies teisių apsaugą, pabrėžiant net konkretaus individo teisių apsaugą. Ir tokia apsauga taikoma neapsiribojant vien vartotojais, gyvenamųjų patalpų nuomininkais ar kitais fiziniais asmenimis, veikiančius ne komerciniais tikslais. Vis daugiau diskutuojama, kad sutartinio santykio silpnąja šalimi gali būti ir nedidelis juridinis asmuo ar smulkusis verslininkas. Imperatyvios nuostatos, užtikrinančios silpnosios sutarties šalies teisių apsaugą, dažniausiai yra privalomo pobūdžio ir neabejotinai atspindi intervencionalistinę gerovės valstybės pobūdį. Pasak šio autoriaus, sutarčių laisvės ribojimai dažnai laikomi esmine gerovės valstybės savybe, o privalomosios nuostatos atspindi vis didėjančią dėmesį sutarties turiniui. Gerovės valstybės politiką atspindi ir tokios nuostatos kaip nesąžiningų sutarčių sąlygų kontrolė, reikalavimas elgtis protingai bei sąžiningai sutartiniuose santykiuose ir pan. (Wilhelmsson, 1995).

Lietuvos teisės doktrinoje atkreipiamas dėmesys į socialinei sutarčių teisei būdingą pareigą atsižvelgti į kitos sutarties šalies interesus bei poreikius. „Socialinėje sutarčių teisės teorijoje teigiama, kad sudarant sutartį turi būti orientuojamasi į konkretų asmenį su konkrečiomis jo charakteristikomis. Vadinasi, būtina ypač skrupulingai įvertinti, su kuo ketinama turėti teisinių reikalų. Socialinė sutarčių teisė pabrėžia galimybę nevykdyti sutarties arba nutraukti sutartį, kai atsiranda tam tikrų socialinių kliūčių, nors jas bent jau teoriškai sutarties šalis privalėjo numatyti sudarydama sutartį. Be to, sudarant sutartį pagal tradicinę sutarčių teisę, pakanka išlaikyti tam tikrus reikalavimus sutarties formai ir pačiai sutarties sudarymo procedūrai. Taip siekiama išvengti suklydimo ir apgaulės. Jeigu laikomasi sutarties formos ir procedūros, o abi šalys susitaria dėl tam tikrų sąlygų, jos ir įsigalioja. Socialinėje sutarčių teisėje dėmesys skiriamas sutarties turiniui – iš esmės negalima susitarti dėl vartotojui nenaudingos sąlygos“ (Klimas ir Jurgaitis, 2011). Šiais aspektais socialinė sutarčių teisė iš esmės skiriasi nuo klasikinio sutarčių teisės laikotarpio idėjos – teiginio, kad sutarties šalys yra savarankiškos, geriausiai žinančios savo interesus ir sudarančios tik naudingas sau sutartis, o tokio naudingumo samprata yra subjektyvi – tik konkretus asmuo gali įvertinti, ar sutarties sąlygos jam pakankamai palankios. Todėl pats sutarties sudarymo faktas klasikinėje sutarčių teisės doktrinoje reiškė, kad šalis patvirtino, jog sąlygos ją tenkina, sutiko būti jų saistoma ir įsipareigojo jų laikytis, o socialinis kontekstas laikomas nepatenkančiu į sutarčių teisės sritį.

Tad pripažįstant, kad tradicinis (t. y. klasikinio laikotarpio sutarčių teisės atstovų) požiūris ne visiškai atitiko modernaus pasaulio realijas, pasak C. Sandgren, sutarčių teisėje kilo poreikis užtikrinti ne tik asmens galimybę laisvai spręsti, sudaryti ar nesudaryti sutartį ir kokiomis sąlygomis ją sudaryti. Kaip minėta, sutarčių teisėje imta skirti dėmesio ne tik sutarties formai, tačiau ir jos turiniui. Be to, šalys nebelaikytos individais, turinčiais priešingus interesus, o imta akcentuoti kooperavimosi pareigas. Esminis socialinės sutarčių teisės poveikis tapo akivaizdus būtent silpnosios sutarties šalies apsaugos teisių atvejais. Kaip nurodo šis autorius, socialinės sutarčių teisės atstovų (bent jau didžiosios jų dalies) manymu, sutarčių teisės priemonėmis turėtų būti

apsaugomos ar ginamos silpnųjų, dar vadinamų neprivilegiuotaisiais (angl. *underprivileged*) teisės. Tai grindžiama idėja, jog naudos paskirstymas yra naudingas visiems rinkos dalyviams. Tad socialinis asmens statusas tapo reikšmingu sutartinių santykių vertinimo kriterijumi, kas nulėmė net tokių sąvokų kaip *socialiniai sutarčių vykdymo trukdžiai* arba *socialinis force majeure* atsiradimą (Sandgren, 1993).

Tačiau C. Sandgren atkreipia dėmesį, kad šis socialinių vertybių skverbimasis į sutarčių teisę kelia ir daug diskusijų, mėginant atsakyti į klausimą, kur ta racionali asmens autonomijos ir solidarumo sutarčių teisėje pusiausvyra – t. y. kiek individualizmo įkvėpta sutarčių teisė gali būti pakeista socialinių vertybių įtakos? Jei pripažintume, jog šios vertybės nuosekliai skverbiasi į sutartinius santykius, keliamas klausimas, ar toks nestabdomas procesas yra pageidaujamas. C. c. Sandgren atkreipia dėmesį, kad ši apsauga turi ir neigiamą poveikį, o socialinės sutarčių teisės instrumentai turėtų būti vertinami būtent šio galimo poveikio kontekste. Visų pirma, aiškiausias solidarumo sutarčių teisėje užtikrinimo rezultatas – mažesnis rinkos stabilumas ir nuspėjamumas, kurie yra laikomi esminėmis dinamiškos rinkos ekonomikos vertybėmis. Toks poveikis yra įrodytas teisiniais – ekonominiais tyrimais. Be to, socialinės sutarčių teisės atstovai dažnai yra įspėjami, kad tokios doktrinos nuostatos paprasčiausiai gali nulemti, jog sutarties šalys stengsis nesudaryti sandorių su tokiais asmenimis, kurie papuola į socialinės sutarčių teisės ginamą „silpnųjų“ ratą ir gali vėliau naudotis šios doktrinos suteikiamais instrumentais, trukdančiais prognozuoti sutartinių santykių eigą. Įspėjama, kad tokių priemonių sukelti kaštai verslininkų neabejotinai bus perkelti klientams – būtent tiems, kurių teisių apsaugai šios priemonės yra skirtos (Sandgren, 1993).

Tad, remiantis socialine sutarčių teisės teorija, teismui suteikiama teisė keisti šalių sutartinius santykius, siekiant, teisėjo nuomone, sąžiningo rezultato. Teisėjas laikomas galinčiu tinkamai nuspręsti, ar šalių sutartimi prisiimti įsipareigojimai atitinka teises, t. y. ar išlaikyta jų pusiausvyra net ir komerciniuose santykiuose. Įvertinęs, kad egzistuoja disbalansas, jis turi teisę ir net pareigą priimti sprendimą, užtikrinantį socialinį teisingumą, o ne sutarčių laisvę. Be to, intervenciją legitimuoja ir silpnosios sutarties šalies apsaugą užtikrinančių normų taikymas sutartiniuose, įskaitant verslo, santykiuose.

3. Pasirinkimo reikšmė

Šių laikų sutarčių teisės taisyklės gali turėti ir savo grynuoju pavidalu visada turi kelių teorijų požymių. Atsižvelgiant į tai, kad ši civilinės teisės pošakė apima itin platų spektrą teisinių santykių, natūralu, jog jiems gali būti taikomos net skirtingomis vertybinėmis sistemomis grindžiamos nuostatos.

Tradiciškai sutarčių laisvė buvo mažiau ribojama komerciniuose santykiuose, o įsikišimas, siekiant socialinių tikslų, labiausiai būdingas situacijose, kur sutarties šalių derybinės galios disbalansas yra akivaizdus. Komerciniuose santykiuose toks sutarties pagrindu kylančių teisių ir įsipareigojimų pusiausvyros nebuvimas nustatomas sunkiau,

nes kriterijai, kuriais remiantis ši nelygybė konstatuojama, nėra paprastai identifikuojami. Tad teismo intervencija, siekiant šių tikslų verslo sutartiniuose santykiuose, išlieka kiekvienos valstybės, taip pat Lietuvos Respublikos, nacionaliniam reglamentavimui bei jurisprudencijai itin aktualiu klausimu. Be to, Lietuvos Respublikai (kaip ir kiekvienai kitai Europos Sąjungos valstybei narei) itin aktualus yra Sąjungoje vyraujančios sutarčių teisės teorijos klausimas. Taip yra dėl vis aktyvėjančio Bendrijos institucijų poveikio nacionalinėms sutarčių teisės sistemoms, kuriant Europos sutarčių teisę. B. Lurger akcentuoja, kad itin svarbu pasirinkti vieną sutarčių teisės teoriją – t. y. vertybes, kurios turi būti atspindėtos taikytinoje sutarčių teisės teorijoje. Kuriant ir plėtojant Europos sutarčių teisę privalo būti žinoma, kokiomis pamatinėmis idėjomis remiantis bus priimami sprendimai (Lurger, 2005). Nepasirinkus pagrindinės komerciniams santykiams taikytinos teorijos ir viešai apie tai nepaskelbus, negali būti užtikrintas nei tinkamas reglamentavimo, nei teisės taikymo procesas, nes rinkos dalyviai nežinos, ko tikėtis iš įstatymo leidėjo ar iš teisėjo. Be to, viešas pripažinimas yra iš esmės svarbus ir rengiant teisininkus jų studijų procese, nes neteisingai nukreipus jų studijas, gali būti padaryta žala tolesniam jų praktiniam darbui.

Išvados

Teismo intervencijos ribos skirtingose sutarčių teisės teorijose reikšmingai skiriasi. Kadangi klasikinėje sutarčių teisėje akcentuojamas sutarčių laisvės principas, šalių sudaryta sutartis (jos tekstas) pripažįstama pagrindiniu instrumentu, pagal kurį vertinamas šalių veiksmų ar neveikimo teisėtumas. Todėl teismo įsikišimas, keičiant sutarties turinį ar nutraukiant sutartinius santykius, su retomis išimtimis, laikytas nepateisinamu sutarčių laisvės principo ribojimu, ypač, jei ginčas kilo iš komercinės sutarties pagrindu susiformavusių santykių. Priešingomis taisyklėmis vadovaujamosi socialinės sutarčių teisės teorijoje, kur, taikant sutarčių teisės nuostatas, siekiama ir socialinių tikslų, o teismo intervencija pateisinama ir komerciniuose santykiuose, kuriuose mažieji verslininkai laikomi tokiais pat pažeidžiamais, kaip ir vartotojai. Sąryšingojoje sutarčių teisės teorijoje klausimas, ar teismas turi teisę nukrypti nuo verslo šalių sudarytos sutarties turinio, turėtų būti atsakomas, atsižvelgiant į sutarties pobūdį – į tai, ar santykiai kilę vienkartinio, ar tęstinio vykdymo sutarties pagrindu, intervenciją ribojant pirmuoju atveju, ir labiau pateisinant antruoju.

Tad akivaizdu, kad atsakymas į klausimą, kaip teismas turėtų spręsti ginčą, kilusį komerciniuose sutartiniuose santykiuose, gali dramatiškai skirtis, priklausomai nuo to, kokia teorija bus grindžiama sutarčių teisė. Aiškios gairės ar bent jau jų paieškos yra itin reikšmingos komercinių santykių stabilumui ir nuspėjamumui, t. y. tiek verslo santykių subjektams, vertinantems leistino elgesio ribas ir galimus sutartiniuose santykiuose kylančių ginčų rezultatus, tiek teismui, sprendžiančiam konkretų komerciniuose sutartiniuose santykiuose kilusį ginčą.

Šaltiniai

- Ambrasienė, D. *et al.* 2013. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia.
- Atiyah, P. S. 1995. *An Introduction to the Law of Contract. Fifth Edition*. Clarendon Press: Oxford.
- Beale H. G. 2004. *Chitty on contracts. Twenty – ninth edition. Volume I. General principles*. London: Sweet & Maxwell.
- Feinman, J. M. Relational contract theory in context. *Northwestern University Law Review* [interaktyvus]. 2000, Vol. 94, Issue 3: 737-748. [žiūrėta 2014-09-11].
<http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/illlr94&div=30&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults>.
- Gudel, P. J. Relational Contract Theory and the Concept of Exchange. *Buffalo Law Review* [interaktyvus]. 1998, Vol. 46, Issue 3: 763-797. [žiūrėta 2014-09-10].
<http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/buflr46&div=26&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults>.
- Klimas, E.; Jurgaitis, V. 2011. Pareigos bendradarbiauti principo aiškinimas ir turinys šiuolaikinėje sutarčių teisėje. *Socialinių mokslų studijos*, 3(1): 329–346.
- Lurger, B. The Future of European Contract Law between Freedom of Contract, Social Justice and Market Rationality. *European Review of Contract Law*. [interaktyvus]. 2005, Volume 1, Issue 4: 442-468. [žiūrėta 2013-11-18].
<<http://www.degruyter.com/view/j/ercl.2005.1.issue-4/ercl.2005.1.4.442/ercl.2005.1.4.442.xml?format=INT>>.
- Macneil, I. R. Contracts: Adjustment of Long-Term Economic Relations under Classical, Neoclassical, and Relational Contract Law. *Northwestern University Law Review* [interaktyvus]. 1977-1978, Vol. 72, Issue 6: 854-905. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-13].
- Rosenberg, A. Contract's Meaning and The Histories Of Classical Contract Law. *McGill Law Journal* [interaktyvus]. 2013, Vol. 59, Issue 1: 165-207 [žiūrėta 2014-09-13].
<http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/mcgil59&div=10&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults>.
- Sandgren, C. Social Law of Contract. *Scandinavian Studies in Law*, [interaktyvus]. 1993, Vol. 37: 159-192. [žiūrėta 2014-09-18].
<http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.intyb/svnsl0037&div=12&collection=intyb&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults>.
- Scott, R. E. The Case for Formalism in Relational Contract. *Northwestern University Law Review* [interaktyvus]. 2000, Vol. 94, Issue 3: 847-876. [žiūrėta 2014-09-13].
<http://heinonline.org.skaitykla.mruni.eu/HOL/Page?handle=hein.journals/illlr94&div=35&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults>.
- Wilhelmsson, Th. 1995. *Social Contract Law and European Integration*. Dartmouth: Dartmouth Publishing Company Limited.

SUMMARY:

THE LEGITIMACY OF JUDICIAL INTERVENTION INTO COMMERCIAL CONTRACTUAL RELATIONSHIP IN CLASSICAL, RELATIONAL AND SOCIAL CONTRACT LAW THEORIES

Viktorija Budreckienė

*Mykolas Romeris University, Lithuania
viktorija.budreckiene@gmail.com*

Purpose – to analyze the fundamental provisions of classical, relational and social contract law theories, with particular emphasis on rules legitimizing the judicial intervention into the commercial contractual relationship.

Methodology – theoretical methods (historical, analytic, comparative and systematic) had been applied in the research.

Findings – the author of the article analyzes the fundamental provisions of chosen contract law theories and finds that it is essential to understand the substance of these theories and to choose, what is more, clearly define the main guidelines which are used for reasoning of contract freedom limitation. Such conclusion is made taking into the consideration the differences of separate contract law theories and the importance of the theoretical reasoning of legal system, which also ensures efficient functioning of it.

Research limitations – the research has been limited to the analysis of fundamental and characteristic provisions of classical, relational and social contract law theories and their provisions on judicial intervention into commercial contractual relationships.

Practical implications – the findings of the research can be applied by legislators passing laws applied to commercial contractual relationships, judges solving commercial disputes, as well, by the businessmen evaluating possible outcomes of disputes arising regarding commercial contracts concluded by them.

Originality/Value – to the knowledge of the author, classical, relational and social contract law theories and their provisions on judicial intervention into commercial contractual relations have not been consistently analyzed and compared by Lithuanian scholars. Relatively some attention has been attracted by fundamental value of classical contract law - freedom of contract and its limitations, particular aspects of which have been analyzed by J. Gumbis, G. Šulija, R. Lazauskaitė, S. Drazdauskas, A. Jakaitė. However, these scholars have not analyzed the provisions of classical contract law theory coherently. The researches of E. Klimas and V. Jurgaitis, also D. Ambrasienė, S. Cirtautienė, A. Dambrauskaitė, S. Selelionytė - Drukteinienė, A. Tikniūtė have to be mentioned, as relational and social contract law theories, albeit sparsely, have been discussed.

Keywords: commercial contractual relationship, businessman, contract law theory, judicial intervention.

Research type: general review.